

Базові засади аналізу політичної ситуації

Валерій Приходько,

аспірант кафедри політології

філософського факультету

Національного університету ім. Т. Шевченка

У статті розглядаються основні питання, пов'язані з аналізом політичної ситуації. Пропонується визначення політичної ситуації. Звертається увага на основні труднощі одержання якісного її аналізу. Окреслено основні відмінності у підходах вітчизняних і зарубіжних політологів до розуміння аналізу політичної ситуації.

Динаміку розгортання політичного процесу можна розглядати в різних проблемних орієнтаціях. Суб'єкт політики, діючи в конкретних умовах, реалізує свій ресурсний потенціал задля досягнення певної мети. Але для вибору адекватних засобів її досягнення, оптимального застосування ресурсів необхідно проаналізувати становище, в якому суб'єкт політики повинен діяти. Звідси постає необхідність розгляду питання базових засад аналізу політичної ситуації.

Стосовно розуміння поняття „політична ситуація” та окреслення основних питань її аналізу існують різні думки. Так, російські дослідники О. Демидов і А. Федосеев зазначають, що в процесі детермінації політичної діяльності діють не абстрактні закони, інтереси, обставини та позиції, а конкретні, обумовлені часом, місцем модифікації фактори як постійної та довгострокової дії, так і динамічно змінні. Їх сукупність і породжує „політичну ситуацію – властиву даному часу, місцю взаємодію об'єктивних обставин, що безпосередньо визначають можливості і завдання політичної діяльності, яка слугує причиною політичної події” [2, с. 183]. Стрижень політичної ситуації – відносини між задіяними в політичному процесі соціальними групами, і формуються ці відносини широким колом факторів економічного, соціального і політичного значення. Зміст її правової оцінки – у визначенні зв'язку об'єктивних обставин з діями політичних сил [2, с. 185]. Усі елементи політичної ситуації взаємопов'язані й вимагають від суб'єктів політики певних дій.

Сенс адекватного аналізу політичної ситуації – у визначенні

взаємозв'язку об'єктивних обставин з діями політичних сил. Кожна складова політичної ситуації містить у собі цілий комплекс можливостей, здійсненність яких залежить від активності, спрямованості зусиль задіяних у політиці сил. Від уміння в множині суперечностей, соціально-політичних подій та тенденцій виокремити найнеобхідніше, визначальне, не надавати випадковості статусу необхідності та, навпаки, не зводити явища необхідності до рівня випадковості, значною мірою залежить успіх політичної діяльності. Наслідком суперечливості політичної ситуації є динамічна зміна змісту її елементів, характер їх співвідношення, спосіб поєднання.

У системі факторів, які входять до політичної ситуації, особливо важливо визначити вирішальну ланку, ключовий елемент цієї суперечливої цілісності. Це явище отримало назву наддетермінації. В якості визначального її елемента може виступати певна економічна чи екологічна проблема, політичний процес, діяльність особистості, стан психіки, вплив культури тощо. Можлива ціла низка практичних наслідків врахування цього положення та його можливості в детермінації політичного процесу. Серед них: значення першочергового впливу суб'єкта політики в процесі реалізації власного ресурсного потенціалу саме на цей елемент для наступної зміни всієї політичної ситуації; у забезпеченні процесу наддетермінації активна діяльність політичної партії чи руху, лідера відіграє велику роль; наслідком конкретного, уніфікованого характеру політичної ситуації є можливість постійної зміни головного елемента наддетермінації, що виключає шаблонні підходи до оцінки чи програмування політичної діяльності.

Уміння правильно аналізувати політичну ситуацію забезпечує значну перевагу в політичній діяльності тому, хто ним володіє. А. Коваленко зазначає, що політичний процес проявляється в конкретній політичній ситуації: „Політична ситуація – це стан політичної системи і комплекс взаємодій між її суб'єктами в певний період часу” [3, с. 115]. Це визначення вказує на належність політичної ситуації до моментів розгортання власне політичної системи, стану її еволюції. Виходячи з цього, аналіз політичної ситуації може бути зведено до аналізу змінних станів політичної системи. Але це викликає значне методологічне ускладнення. Аналіз політичної ситуації накладатиметься на аналіз трансформації політичної системи. Тоді підвищується й методологічна складність вироблення стійких процедур аналізу. Підвищується також значимість помилки при проведенні операційних процедур.

К. Симонов відносить аналіз політичної ситуації до складової динамічної моделі структури політичного аналізу [4, с. 30]. Але аналітична практика потребує не тільки розгляду просторово-часового контексту політичної ситуації, але і її проблематики, покладеної в основу аналітичного дослідження.

За О. Соловйовим, орієнтація на виокремлення проблеми в межах реальних обставин перетворює, по суті, політичний аналіз на форму ситуаційного наукового дослідження. Інакше кажучи, саме конкретна політична ситуація у всій багатоманітності її складових і є головним предметом прикладного політичного аналізу [5, с. 435]. З цього випливає, що у межах політичного аналізу ситуація розглядається як цілісність, якій притаманні особлива логіка, джерела руху, межі розгортання тощо. Отже, завданням політичного аналізу є якщо не пояснити, то, як мінімум, раціоналізувати й описати неповторну, стихійну логіку стану політичних відносин. Характерно, що саме конкретна ситуація визначатиме й співвідношення гіпотетичного, оціночного, теоретичного, дослідного, інтуїтивного та інших видів знання, необхідних для вирішення поставленого завдання.

Як зауважує О. Валецький, ситуаційний аналіз орієнтується на чітко обмежену в просторі і часі проблему. Експертові тут потрібно сформулювати рекомендації щодо конкретних дій замовника у часовому просторі „тут і тепер”. Дослідницька позиція експерта жорстко пов'язана з інтересами замовника. Цінність експерта в ситуаційному аналізі обумовлюється не тільки його професійним досвідом, а й лояльністю до інтересів замовника [1, с. 65].

Мистецтво ситуаційного аналізу полягає в умінні подати конкретну проблему в системному вигляді й визначити головні причини її виникнення. Тобто, оцінка конкретної ситуації формується не тільки аналітиком чи експертом, а й особою, яка має вирішувати проблему відповідно до її становища та ролі в політичному процесі. Саме ця особа, виходячи з інтересів свого статусу, позиції, власного ставлення до дійсності, оцінює, інтерпретує події і тим самим задає бачення фактів, поєднання яких і утворює політичну ситуацію. Все це диктує необхідність розглядати відповідний аналіз з позиції її розкладу на складові елементи та спрямованість аналітичної практики в русло з'ясування компонентних співвідношень складових політичної ситуації.

Кожний компонент політичної ситуації має власний потенціал впливу на перебіг її розгортання і, таким чином, утворює значні труднощі щодо його калькуляції. Конфігуративна варіативність співвідношень елементів політичної ситуації може утворювати значну кількість комбінацій, що створює певні труднощі в практичній можливості їх врахування та визначення, а також обмежує час проведення аналізу. Все це створює значні перешкоди для своєчасного реагування суб'єкта політики на вимоги політичного життя. Звідси виникає необхідність окреслити основні практичні засади аналізу політичної ситуації з врахуванням виокремлених зауважень.

У політичній науці, а особливо в практичній політології, склалась певна послідовність розгляду основних питань, що розкривають базові

спрямування аналізу політичної ситуації. Вона обумовлена як кількістю суб'єктів політики, що визначають специфіку розгортання політичного процесу в певному часовому вимірі, так і від складної, багатогранної конфігурації їх взаємовідносин. Враховуючи це, слід розглянути аналіз політичної ситуації як щодо її головних елементів, так і щодо спрямованості аналітичної практики.

Отже, ситуаційний аналіз – це своєрідний фундамент, на якому будується політичний аналіз. Без аналізу поточного стану речей в політичному світі неможливо ні скласти прогнози, ні приймати рішення. У цьому випадку цілком доречно класична аналогія з спорудженням звичайного будинку: помилки при закладанні фундаменту можуть призвести до сумних результатів. Прорахунки при оцінці ситуації так само спричиняють вкрай серйозні наслідки: будь-яка помилка в ситуаційному аналізі обов'язково позначиться на наступних стадіях політичного аналізу.

Розгляд аналізу політичної ситуації слід розпочинати з її визначення. Під **політичною ситуацією** розуміємо комплекс взаємодій між суб'єктами політики наявної політичної системи у певний період та в заданих проблемно-пошукових межах. Отже, **повний аналіз політичної ситуації** має охоплювати взаємодії всіх політичних акторів, що в сукупності і складають політичну систему суспільства, причому в даний час і у відповідності з проблемою, що розглядається. Остання обставина особливо важлива, оскільки аналіз попередніх станів політичної системи для прикладних досліджень є малозначимим, основним об'єктом ситуаційного аналізу є наявна гостроактуальна проблема.

Зазначимо, що в російській політології переважає схоже з нашим розуміння політичної ситуації. Так, М. Хрустальов описує політичну ситуацію як „сукупність відносин між інституціональними й персональними суб'єктами політики, що відображають співвідношення їх інтересів та „співвідношення сил” між ними” [6, с. 89]. Однак він, на нашу думку, надто загально розуміє суб'єкти політики, маючи на увазі лише „правлячу еліту і керований нею державний апарат”, політичну опозицію і „політичних нейтралів” [6, с. 90]. Якщо аналізувати ситуацію, розглядаючи лише цих суб'єктів політики, то зможемо одержати тільки мегамодель ситуації, що характеризується винятково двома параметрами – існуючим у даній країні політичним режимом і рівнем внутрішньополітичної напруженості. Сучасному ж аналітикові необхідно оцінювати політичну ситуацію в більш деталізованому вигляді – з поля його зору не повинні випадати такі суб'єкти політики, як великі промислові і фінансові компанії, ЗМІ, незалежні аналітичні центри тощо.

Сучасна політична аналітика розглядає питання аналізу політичної ситуації в руслі вивчення її об'єктів та спрямованості аналітичної практики. Тому аналіз політичної ситуації можемо відобразити у

типізованому вигляді. За критерієм **об'єкта аналізу** виокремлюємо вертикальний, горизонтальний і фрагментарний типи аналізу, а за критерієм **завдання дослідження** – проблемний і діагностичний типи.

Серед сучасних видів політичного ситуаційного аналізу найскладнішою формою є загальний аналіз політичної ситуації, що вимагає детального дослідження стану всієї політичної системи. При цьому можна використовувати два базові підходи. Перший припускає розподіл політичної системи на окремі інститути і розгляд поточного стану кожного з них окремо, а вже потім – розгляд їх взаємодії. Такий тип загального ситуаційного аналізу можна назвати **вертикальним**, або інституціональним, оскільки він ніби розтинає політичну систему на окремі сегменти, а саме на основні політичні інститути: уряд, органи президентської влади, парламент, політичні партії, суспільно-політичні організації, фінансово-промислові угруповання (в аспекті їх участі в політичному житті), ЗМІ, окремі соціальні групи. Такий аналіз здійснюють практично усі значні зарубіжні аналітичні центри.

Зазначимо, що найчастіше політичні інститути являють собою неоднорідні утворення, що також необхідно врахувати при аналізі. Наприклад, у Кабінеті Міністрів можуть бути угруповання, що конкурують, і вони у певних випадках діятимуть як самостійні політичні актори. Варто також підкреслити й особливу роль конкретних політичних осіб, що очолюють окремі інститути – адже саме їм належить право приймати доленосні рішення у тій чи іншій сфері. Внаслідок цього робляться спроби замінити аналіз дій інститутів аналізом дій конкретних постатей, що їх очолюють. Це, однак, здається не зовсім доцільним, адже сила окремих постатей визначається саме потугою інститутів, які вони очолюють, і здатністю цих інститутів вирішувати серйозні завдання. Власне інститути є механізмами реалізації рішень основних політичних персон, які поза інститутами втрачають своє значення, бо саме інститути забезпечують їм необхідні владні ресурси.

Інший підхід припускає виокремлення з політичної системи неінституціоналізованих об'єднань, які, проте, виступають у політичному процесі як єдині актори. Цей спосіб можна охарактеризувати як **горизонтальний**, або груповий тип загального аналізу політичної ситуації, адже в цьому випадку об'єктом аналізу стають об'єднані політичні угруповання, що складаються з осіб, котрі входять до різних інститутів, угруповань, здатних впливати на перебіг подій у політиці.

Основною складністю цього типу ситуаційного аналізу є необхідність пошуку всередині політичного простору впливових угруповань – „невидимок”, що намагаються не афішувати свою діяльність. Щоб аналіз політичної ситуації був повним, необхідно виявити усі найвпливовіші номенклатурно-політичні угруповання, котрі, як правило, конкурують одне з одним. Саме конфлікти між політичними угрупованнями

найчастіше лежать в основі поточного політичного процесу.

При здійсненні загального аналізу політичної ситуації оптимальним є поєднання двох зазначених підходів. Вертикальний і горизонтальний аналіз гармонійно доповнюють одне одного: перший являє собою аналіз „видимих”, офіційних відносин у політичній системі, а другий - спробу дослідити „підводні” течії політичного процесу.

Повний аналіз політичної ситуації є відносно штучним продуктом. Це, в першу чергу, пояснюється тим, що така робота потребує забагато часу, наслідком чого в сучасних швидкоплинних умовах є неминуча істотна зміна об'єкта аналізу до моменту його закінчення. У цьому зв'язку повний ситуаційний аналіз вимагає концентрації значних аналітичних ресурсів у досить короткий проміжок часу. Звичайно, гостроактуальність - невід'ємна і необхідна умова будь-якого ситуаційного аналізу, але при проведенні детального аналізу всієї політичної ситуації фактор плинності набуває особливого значення. Адже в цьому випадку за короткий час необхідно врахувати набагато більше факторів, ніж, наприклад, при аналізі якогось фрагмента політичної ситуації.

Внаслідок усього цього на аналітичну групу, яка здійснює повний ситуаційний аналіз, завжди чигає небезпека опинитися в ролі Ахілла з відомої апорії Зенона „Ахілл і черепаха” - на момент, коли ситуація буде цілком проаналізована, об'єкт дослідження вже встигне змінитися, відтак виникає необхідність аналізу вже зовсім іншої ситуації. Отже, проведення загального ситуаційного аналізу вимагає особливих аналітичних ресурсів, якими забезпечені далеко не всі суб'єкти політичного аналізу. Тому значно частіше практикується аналіз певної частини політичної ситуації. На відміну від загального аналізу, такий тип ситуаційного аналізу можна назвати фрагментарним. Він, як і загальний аналіз, також може бути двох типів, причому перший досить нагадує інституціональний аналіз - він також розглядає діяльність окремих політичних інститутів, однак його об'єктом є лише один із них. Наприклад, можна розглядати винятковий стан президентської влади, функціонування парламенту чи окремих його палат, діяльність уряду, політичних партій, ЗМІ.

Відзначимо, що такий тип аналізу, як і обидва види загального аналізу політичної ситуації, звичайно розрахований на кількох замовників, причому в багатьох випадках їх коло відносно широке. Деякі ситуаційні аналізи навіть здійснюються або замовляються ЗМІ, що не суперечить суті ситуаційного аналізу - адже ЗМІ також є одним із суб'єктів політичного аналізу.

Більш тверду прив'язку до клієнта має другий тип фрагментарного ситуаційного аналізу - він пов'язаний з описом ситуації, необхідним для вирішення якогось конкретного, локального завдання. У цьому випадку немає необхідності здійснювати детальний аналіз всієї політичної ситуації

- адже замовника цікавить тільки той її фрагмент, що безпосередньо стосується визначеної мети. Саме від цієї мети й залежить вибір фрагмента політичної ситуації, який підлягає аналізу. Так, якщо певна комерційна структура шукає шляхів для лобістської діяльності, то їй необхідно з'ясувати: які канали лобізму є найбільш перспективними; визначити розклад сил в органах влади (насамперед у структурах законодавчої і виконавчої); виявити центри прийняття найважливіших рішень.

Необхідно підкреслити, що саме на цьому типі ситуаційного аналізу акцентують увагу західні дослідники, причому для них він є практично єдиною формою аналізу політичної ситуації. Тим самим західні вчені істотно звужують рамки ситуаційного аналізу - подібний обмежувальний підхід до розуміння політичної ситуації багато в чому пов'язаний з особливістю розгляду політичного аналізу в західній політології, що ототожнює його винятково з процесом прийняття політичних рішень. На нашу думку, таке розуміння політичного аналізу значно обмежує сферу його застосування. Логічним наслідком редукування політичного аналізу винятково до прийняття рішень є фактична заміна західними авторами ситуаційного аналізу аналізом проблеми, що вимагає вирішення. Наприклад, у Д. Веймера та А. Вайнінга йдеться про аналіз проблеми [7 с. 183], у К. Паттона і Д. Савічі - про розуміння, визначення й деталізацію проблеми [8. с. 26 - 29], а в Л. Пала - про визначення проблеми й формулювання першочергових завдань [9, с. 118 - 119].

В результаті ситуаційний аналіз стає лише першим етапом ухвалення рішення, за яким у короткі проміжки часу впливають інші стадії цього процесу. Відтак ситуаційний аналіз втрачає унікальність як самостійна процедура, що, на нашу думку, не зовсім справедливо. Ми вже показали, що ситуаційний аналіз далеко не завжди пов'язаний з конкретною проблемою, котра вимагає негайного вирішення.

У зв'язку з цим доцільно запропонувати ще одну класифікацію типів політичного аналізу, виокремивши **проблемний і діагностичний ситуаційний аналіз**. Таке групування проводиться вже не за об'єктами, а, скоріше, за завданнями і цілями ситуаційного аналізу. Перший жорстко пов'язаний з певною проблемою і завжди результується у виробленні оптимального рішення; саме цей тип ситуаційного політичного аналізу розглядається західною політичною наукою. Діагностичний тип, що цілком випав із сфери її уваги, необхідний політичному акторові для того, щоб він був обізнаний про останні дії своїх союзників і конкурентів, мав уявлення про їх потенціал, реальне розміщення сил на політичній арені, внутрішньогрупову боротьбу правлячої еліти, настрої електорату тощо. Діагностичний аналіз не піддає розглядові проблеми, які вже постали перед політичним актором, але дозволяє виявити потенційні можливості виникнення проблемних ситуацій, а також прозондувати можливість

оптимізації діяльності політичного суб'єкта на певних напрямках.

У принципі діагностичний і проблемний аналіз можуть доповнювати одне одного: якщо після проведення першого виявляється ще не помічена до цього проблема, то тоді необхідно перейти до здійснення другого з виходом на безпосереднє її вирішення. У цьому випадку ситуаційний аналіз дійсно є першою стадією процесу ухвалення політичного рішення. Однак аналіз зовсім не обов'язково має втілюватися в політичному рішенні – він може бути цілком самостійною процедурою. Так, якщо при діагностичному аналізі не встановлено негативних чинників, спроможних ускладнити функціонування політичного суб'єкта на певному напрямі, то такий аналіз може й не супроводжуватися рішенням.

Нарешті, ухвалення політичного рішення може впливати з результатів ситуаційного аналізу, але ці процедури будуть розділені як у часі, так і з огляду на їх виконавців, що дозволяє говорити про зовсім різні процеси. Справді, найчастіше аналітики складають ситуаційні аналізи, не маючи уявлення про цілі, які переслідує клієнт. При цьому актор, отримавши від однієї групи аналітиків діагностичний ситуаційний аналіз, може доручити розробку рішення на його основі іншій аналітичній групі або ж спробувати прийняти рішення власними силами.

Особливо підкреслимо те, що існування діагностичного аналізу доводить унікальність аналізу ситуаційного. Справді, якщо ситуаційний аналіз може бути самостійною процедурою і не знаходить продовження в прийнятті політичних рішень і здійсненні політичного прогнозування, то ні політичне рішення, ні політичний прогноз неможливі без опори на результати ситуаційного аналізу. Навіть суто інтуїтивні рішення припускають їх здійснення шляхом короткострокового, але все ж аналізу ситуації. При цьому недоліки в проведенні ситуаційного аналізу неминуче позначаються на якості рішень і прогнозів.

Отже, політична ситуація – це багатовимірний вираз статичної цілісності політичного процесу. Аналіз політичної ситуації залежить не тільки від її складності, а й від поставленої проблеми аналізу. Внаслідок цього аналітик найчастіше виступає в ролі фахівця, який інтерпретує ситуацію і формує практичні рекомендації відповідно до вимог певної особи чи групи осіб, зацікавлених у цілеспрямованому впливі на неї.

Вивчення тенденцій, напрямів розвитку політичної ситуації уможливорює прогнозування внутрішньої і зовнішньої політики, своєчасне запобігання конфліктів, збереження стабільності політичного становища в межах соціального простору дії. Аналіз політичної ситуації подано в типізованому вигляді. Кожен його тип має власну нішу в аналітичній практиці політичного експерта і забезпечує можливість вирішення практичних завдань відповідно до запитів певного суб'єкта політики. Тому зрозуміло, що вдосконалення методології аналізу політичної ситуації потребує як ґрунтовнішого дослідження теоретичних засад

визначення самої політичної ситуації, так і вироблення процедур її аналізу. Спрямованість наступних досліджень має враховувати як структурно-функціональні особливості внутрішньої суперечності становлення політичної ситуації, так і наявний аналітичний арсенал політичної практики, розробка якого має відбуватися в цілісному зв'язку із загальними теоретичними основами політичної науки.

Література:

1. **Валевський О.** Методологічні засади аналізу державної політики. // Філософська думка, 2000. - №5 - С. 59 – 81.
2. **Демидов А. И. Федосеев А. А.** Основы политологии. - М.: Высш. шк., 1995. - 271с.
3. **Коваленко А. О.** Політичний аналіз і прогнозування. - К.: Наук. світ, 2002. - 210 с.
4. **Симонов К. В.** Политический анализ. - М.: Логос, 2002. - 152с.
5. **Соловьев А. И.** Политология. - М.: Аспект пресс, 2001. - 559 с.
6. **Хрусталеv М.** Теория политики и политический анализ. - М.: Центр, 1992. - 366 с.
7. **Weimer D., Vining A.** Policy Analysis: Concepts and Practice. - Englewood Cliffs, 1992. - 654 p.
8. **Patton C., Sawicki D.** Basic Methods of Policy Analysis and Planning. - Englewood Cliffs, 1986. - 486 p.
9. **Pal L.** Public Policy Analysis: An Introduction. - Scarborough, 1992. - 422 p.